

PROUČAVANJE CRNOGORSKIH GOVORA OD POLOVINE XX VIJEKA

Adnan Čirgić

The author gives a short overview of researches of the Montenegrin dialects conducted from the mid-20th century until today. This was the period when some of the most notable linguists of former Yugoslavia completed their scientific work and left significant trace in the science of Montenegrin dialects.

Poznato je da je proučavanje crnogorskih govora započeto još u prvoj polovini XIX vijeka. To proučavanje moglo bi se podijeliti u četiri faze. Prvu fazu čine radovi i studije nastali od predgovora Vuka Stef. Karadžića *Srpskim narodnim poslovicama* (Cetinje, 1936) do izlaska monografije o ševerozapadnim crnogorskim govorima (1927) prvoga našeg školovanog filologa Danila Vušovića. U drugoj fazi afirmisaće se značajni crnogorski filolozi i dijalektolozi od 1927. do kraja Drugoga svjetskog rata. Tu spadaju, pored Vušovića, Gojko Ružičić, Mihailo Stevanović, Jovan Vuković, Radosav Bošković, Radomir Aleksić, te inostrani dijalektolozi Mječislav Malecki, Branko Miletić i Petar Đorđić. O tome smo pisali na drugom mjestu.¹

¹ Videti: Adnan Čirgić, „O proučavanju crnogorskih govora do polovine XX vijeka“, *Matica*, Matica crnogorska, Podgorica, proljeće 2013, str. 183–194.

Treću fazu proučavanja crnogorskih govora mogli bismo ograničiti na drugu polovinu XX vijeka. To je vrijeme socijalističke Crne Gore – od njezina ulaska u jugoslovensku federaciju do raspada te federacije krajem minologa vijeka. U toj fazi najznačajniji su doprinos dijalektologiji dali ovi lingvisti i filolozi: Josip Ribarić, Vaso Tomanović, Josip Hamm, Milija Stanić, Luka Vujović, Mitar Pešikan, Dragoljub Petrović, Dragomir Vujičić, Danilo Barjaktarević, Drago Ćupić, Mato Pižurica. Oni koji su djelovali i u drugoj i u trećoj fazi, a koji su se afirmisali i prije II svjetskoga rata, već su navedeni. Među pobrojanih jedanaest zaslužnika naizgled može biti neobično ime Josipa Hamma, koji ne samo što nije objavio monografiju o crnogorskim govorima nego se njima gotovo uopšte nije ni bavio. Međutim, njegova studija o jekavskoj jotaciji razrješava jedno kapitalno pitanje crnogorske dijalektologije – pitanje neadekvatnoga imenovanja naših govora. Stoga njegovo mjesto među navedenim zaslužnicima smatramo ne samo opravdanim no i neophodnim.

Josip Ribarić, Vaso Tomanović i Luka Vujović svojim studijama javili su se u drugoj fazi proučavanja crnogorskih govora, no mi ih svrstavamo u treću fazu jer su se u njoj afirmisali. Najveća zasluga za afirmaciju Ribarićeva rada na proučavanju perojskoga govora pripada Miloradu Nikčeviću kao uredniku i priređivaču knjige u kojoj su skupljeni dotad neobjavljeni leksikografski prilozi Ribarićeve iz Peroja i Milici Lukić, koja je te priloge priredila za štampu.² Perojskim se govorom Josip Ribarić počeo baviti vrlo rano, još 1916. godine, kad je bio u vojsci, daleko od Peroja, jer je ondje upoznao dva Perojca čiji ga je govor zainteresovao.³

² Videti: Josip Ribarić, *O perojskom govoru (leksikografski prinosi)*. Građu prikupio i priredio Milorad Nikčević, Osijek, 2004.

³ Josip Ribarić, „Perojski govor na poluotoku Istri“, In: *O perojskom govoru (leksikografski prinosi)*. Građu prikupio i priredio Milorad Nikčević, Osijek, 2004, str. 17.

Iako je napomene o tome govoru dao i u studiji što je nastala kao doktorska disertacija, Ribarić će sistematska istraživanja govora crnogorskih iseljenika iz Peroja provesti kao već iskusan dijalektolog – 1949. godine, kad je u istraživanju proveo trideset dana. Planirao je, kako sam kaže, izraditi monografiju o perojskome govoru,⁴ prikupio je ogromnu građu (ne samo leksikografsku), ali je građa ostala u rukopisu, a monografija nikad nije sačinjena.

Vaso Tomanović na samome početku druge faze razvoja crnogorskih govora publikovao je značajnu studiju o akcenatskome sistemu bokeljskoga sela Lepetani.⁵ Prije toga publikovao je studiju koja donosi mnogo više podataka od onoga što je njezinim naslovom najavljeno.⁶ Objavio je i nekoliko studija iz oblasti onomastike Boke, ali to nije predmet našega interesovanja na ovome mjestu. Montenegristiku je zadužio i značajnim studijama iz istorijske dijalektologije.⁷ Na osnovu građe i podataka iz njegova djela vidi se da govori luštičkoga i vrmačkoga poluostrva čine prilično kompaktnu cjelinu. Osobito su važne napomene o akcenatskome sistemu na tome prostoru,

⁴ Isto, str. 21.

⁵ Vaso Tomanović, „Akcenat u govoru sela Lepetana (Boka Kotorska)“, *Južnoslovenski filolog*, god. XIV, Beograd, 1935, str. 59–143.

⁶ Vaso Tomanović, „Acc. pl. ličnih zamenica prvog i drugog lica: ni i vi (ny, vy)“, *Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје*, Историско-филолошки оддел, кн. 3, Скопје, 1930, 1950, str. 1–16.

⁷ Vaso Tomanović, „O bokeljskim govorima“, *Boka*, br. 2, Herceg-Novi, 1970, str. 225–229.

Vaso Tomanović, „O fonetici reči romanskog porekla u govorima Boke Kotorske“, *Boka*, 3, Herceg-Novi, 1971, str. 203–210.

Vaso Tomanović, „O romanskim elementima u bokeljskim govorima i njihovom odnosu prema domaćim“, *Boka*, 4, Herceg-Novi, 1972, str. 159–172.

a od neprocjenjiva je značaja njegovo pomjeranje granice između dva akcenatska sistema (starijega i novijeg) s Perasta na Orahovac. Taj podatak nažalost do danas nije valjano uočen u štokavskoj dijalektološkoj literaturi, kao što nije valjano ni proučeno djelo toga uvaženog filologa.

Luka Vujović zadužio je crnogorsku dijalektologiju u mjeri u kojoj su to učinili najbolji predstavnici te nauke kod nas.⁸ Zahvaljujući njegovim ispitivanjima (ne samo govora no i starih dokumenata) razriješeno je pitanje tobožnje ekavske izoglose koja je preko ševerne Albanije obuhvatala i jugoistočnu Crnu Goru. Osim toga nauku je trajno zadužio rješenjem dva kapitalna problema u našoj dijalektologiji – opisan je mrkovički govor kao jedan od najegzotičnijih štokavskih govora uopšte i data utemeljena analiza gubljenja glagolske rekcije u crnogorskim govorima.

Mitar Pešikan je iz oblasti crnogorske dijalektologije objavio svega deset studija. Jednu dužu, koja je zapravo doktorska disertacija njegova, i jedina njegova studija koja je plod terenskih istraživanja⁹, i devet kraćih, koje su uglavnom sinteze ili teorijske

⁸ Kapitalne su njegove studije: Luka Vujović, „Istoriski presjek gubljenja glagolske rekcije u crnogorskim govorima“, *Južnoslovenski filolog*, XX/1-4, Beograd, 1953–1954, str. 87–126; Luka Vujović, „Je li postojao ekavski govor u jugoistočnoj Crnoj Gori i sjevernoj Albaniji?“, *Južnoslovenski filolog*, XXVI/1-2, Beograd, 1963-1964, str. 511–517; Luka Vujović, „Jedan periferniji starocrnogorski govor (mrkovički) u svjetlosti istorije jezika, međudijalekatskih i međujezičkih pojava“, *Naš jezik*, XVI/3, Beograd, 1967, str. 171–192; Luka Vujović, „Kako se razvio ekavizam mrkovičkog govora“, *Južnoslovenski filolog*, XXIII/1-4, Beograd, 1958, str. 235–246; Luka Vujović, *Mrkovički dijalekat*, reprint izdanje, Savjet Muslimana Crne Gore, Podgorica, 2012

⁹ Mitar Pešikan, „Starocrnogorski srednjokatunski i lješanski govori“, *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XV, Institut za srpskohrvatski jezik, Beograd, 1965, str. 1–294.

razrade pojedinih problema crnogorske dijalektologije.¹⁰ Već je prvi rad njegov, doktorska disertacija, najavio zasigurno najtalentovanijega crnogorskog dijalektologa uopšte, za kojim ni u čemu ne zaostaje maloprije pomenuti Luka Vujović. No, za razliku od Vujovića, Pešikan je ipak bio talac tradicionalizma u filologiji.

Dragomir Vujičić najveći dio svojega dijalektološkog rada posvetio je Bosni i Hercegovini, ali izvan njegovih interesovanja nije ostala Crna Gora i njena dijalektologija (u najširem smislu). Većina njegovih dijalektoloških radova (u najširem smislu) skupljena je i objavljena u jednoj knjizi.¹¹ Kao nijedan drugi dijalektolog naš i prije i poslije njega – Vujičić je crnogorske govore nazivao *crnogorskima*, a tako ih je i tretirao. Za njega su oni i imenom i sadržajem crnogorski, onako kako u pomenutoj studiji opominje Josip Hamm.

Iako su ga zapale visoke funkcije u ustanovama koje su se bavile proučavanjem jezika, Drago Ćupić kvalitetom svojih studija znantno zaostaje za svim ostalim dijalektolozima ne samo treće no i druge faze proučavanja crnogorskih govora. Kao da je njegovo djelo najavilo dolazak četvrte, savremene faze, o kojoj će dalje biti nešto više riječi. Crnogorsku dijalektologiju zadužio je ponajviše trima studijama – dijalektološkim rječnikom (u koautorstvu sa sinom Željkom) govora Zagarača s prilično opširnim uvodom o jezičkim osobinama¹², monografi-

¹⁰ Posebno se izdvajaju ove dvije – Mitar Pešikan, „Jedan opšti pogled na crnogorske govore“, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XXII/1, Matica srpska, Novi Sad, 1979, str. 149–169; Mitar Pešikan, „Pravci diferenciranja i klasifikacije crnogorskih govora i neki problemi njihovog proučavanja“, *Crnogorski govori* (zbornik radova s naučnoga skupa), CANU, Titograd, 1984, str. 49–56.

¹¹ Dragomir Vujičić, *Iz onomastike, leksikologije i dijalektologije*, Unireks, Podgorica, 1996.

¹² Drago Ćupić & Željko Ćupić, „Rečnik govora Zagarača“, *Srpski dijalektološki zbornik*, XLIV, SANU & Institut za srpski jezik, Beograd, 1997.

jom o govoru Bjelopavlića¹³ i selektivnom bibliografijom o crnogorskim govorima.¹⁴ Osim toga objavio je nemali broj studija o pojedinim govorima ili pojedinim dijalektološkim pojavama u Crnoj Gori, od kojih treba istaći onu o glavnijim osobinama govora Pljevalja¹⁵ i onu o glavnijim osobinama govora Zete¹⁶.

Zahvaljujući naučnoj zažetosti Milije Stanića da uskočki govor prikaže kao poseban u odnosu na govor Pive i Drobnjaka, koji je u drugoj fazi proučavanja naših govora opisao Jovan Vuković, može se reći da je uskočki govor najbolje i najdetaljnije proučen crnogorski govor.¹⁷ Koliko je detaljan opis uskočkoga govora neka pokaže i podatak da su pet Stanićevih knjiga o njemu objavljene u znatno skraćenoj verziji od one koju je bio predao izdavaču. Poznato je da je Stanić opisao i komarski govor, no ta je studija ostala kao neobjavljena van domašaja naučne javnosti.¹⁸

¹³ Drago Ćupić, Govor Bjelopavlića“, *Srpski dijalektološki zbornik*, XXIII, Institut za srpskohrvatski jezik, Beograd, 1977.

¹⁴ Drago Ćupić, „Bibliografija govora Crne Gore“, *Crnogorski govori* (zbornik radova), CANU, Titograd, 1984, str. 97–128.

¹⁵ Drago Ćupić, „Osnovne osobine govora Pljevalja“, *Glasnik Odjeljenja umjetnosti*, 8, CANU, Titograd, 1988, str. 79–107.

¹⁶ Drago Ćupić, „Pregled glavnijih osobina govora Zete“, *Južnoslovenski filolog*, XXXIII, Institut za srpskohrvatski jezik, Beograd, 1977, str. 265–282.

¹⁷ Milija Stanić, „Uskočki govor“, *Srpski dijalektološki zbornik*, Tom I, Institut za srpskohrvatski jezik, Beograd, knj. XX, 1974; Milija Stanić, „Uskočki govor“, Tom II, *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XXII, Beograd, 1976; Milija Stanić, „Uskočki akcenat“, *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XXVIII, Beograd, 1982; Milija Stanić, *Uskočki rječnik*, I i II, Naučna knjiga, Beograd, 1990. i 1991.

¹⁸ Dušan Martinović, „Milija Stanić“, *Portreti*, II, Narodna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Cetinje, 1987, str. 300.

Neizbrisiv je trag Dragoljuba Petrovića u nauci o crnogorskim govorima. Njegovi opisi obuhvatili su teritoriju širu od istraživanja bilo kojega dijalektologa prije njega: proučavao je i arhaične i novije govore, i dvoakcenatske i troakcenatske i četvoroakcenatske, i primorske i kontinentalne. Da nije bilo istraživačkoga rada Dragoljuba Petrovića, danas ne bismo ništa znali o govoru poznate enklave Crnogoraca u Vraki¹⁹ (koja je sad uglavnom raseljena), malo bismo što znali (liše napomena Andrije Jovićevića) o govoru Riječke nahije²⁰, još manje o govoru do danas monografski neobrađenih Pješivaca²¹, o govoru Broćanca²², a bitni su i njegovi rani radovi o akcenatskome sistemu Luštica i Krtola²³ i

¹⁹ Dragoljub Petrović, „Glasovne osobine govora Vračana u Zeti“, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, XV/1, 1972, str. 179–210; Dragoljub Petrović, „Glavnije osobine akcenatskog sistema u govoru Vračana“, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XVI/2, Novi Sad, 1973, str. 173–195; Dragoljub Petrović, „Morfološke osobine u govoru Vračana“, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, XVI/1, Novi Sad, 1973, str. 201–233; Dragoljub Petrović, „Iz sintaksičke problematike govora Vračana“, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, XVII/1, Novi Sad, 1974, str. 161–182.

²⁰ Dragoljub Petrović, „Prilog poznavanju govora u okolini Rijeke Crnojevića“, *Zbornik za jezik i književnost*, knj. I, Društvo za srpskohrvatski jezik i književnost, Titograd, 1972, str. 59–66.

²¹ Dragoljub Petrović, „Neke vokalske i konsonantske karakteristike pješivačkoga govora“, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, X, Novi Sad, 1967, str. 161–169; Dragoljub Petrović, „Prilog poznavanju akcenatskog sistema u pješivačkom govoru“, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, IX, Novi Sad, 1966, str. 129–135.

²² Dragoljub Petrović, „O govoru Broćanca“, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, X, 1967, str. 231–239.

²³ Dragoljub Petrović, „O nekim osobinama akcenatskog sistema u govorima Luštica i Krtola“, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XVII/2, Novi Sad, 1974, str. 119–124.

glasovnome sistemu rovačkoga govora²⁴. U najnovije doba u koautorstvu s Momčilom Popovićem (čiji je učinak uglavnom sveden na pribavljanje građe) dao je obiman opis govora Spiča, o kojemu se do tada malo što znalo.²⁵

Vrlo oskudne podatke o govorima crnogorskoga dijela Sandžaka dopunio je dvijema svojim obimnim studijama o bihorskome govoru Danilo Barjaktarević.²⁶ Te su studije značajne jer tretiraju govor na granici u kojemu se sudbina jata značajno razlikuje od opštecrnogorskoga stanja.

Mato Pižurica najmlađi je od dijalektologa treće faze. Pored značajnih studija iz istorije jezika i leksikografije, crnogorsku je dijalektologiju zadužio monografskim opisom govora okoline Kolašina²⁷, studijom o padežnome sistemu rovačkoga govora²⁸, studijom o stočarskoj terminologiji u Crnoj Gori²⁹ te vrlo instruktivnom studijom o međujezičkim prožimanjima u crnogorskim govorima³⁰.

²⁴ Dragoljub Petrović, „Glasovni sistem rovačkog govora“, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, VII, Novi Sad, 1965, 157–184.

²⁵ Dragoljub Petrović & Momčilo Popović, „O govoru Spiča: Građa“, *Srpski dijalektološki zbornik*, LVI, Beograd, 2009, str. 1–275.

²⁶ Danilo Barjaktarević, „Bihorski govor“, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Prištini*, III, Priština, 1966; Danilo Barjaktarević, „Bihorski govor“, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Prištini*, IV, sveska A, Priština, 1967.

²⁷ Mato Pižurica, *Govor okoline Kolašina*, CANU, Titograd, 1981.

²⁸ Mato Pižurica, „Upotreba padeža u govoru Rovaca“, *Prilozi proučavanju jezika*, 3, Novi Sad, 1967, str. 141–176.

²⁹ Mato Pižurica, „Prilog proučavanju stočarske terminologije u Crnoj Gori“, *Savjetovanje o terminologijama duhovne i materijalne kulture*, ANUBiH, knj. 31, Sarajevo, 1977, str. 29–45.

³⁰ Mato Pižurica, „Tragovi međujezičkih dodira u govorima Crne Gore“, *Crnogorski govori*. Zbornik radova, CANU, Titograd, 1984, str. 83–95.

Osim pomenutih studija i monografija o crnogorskim govorima postoje kraće ili duže pojedinačne studije autora koji su se tim problemima manje-više uzgredno bavili bilo u časopisima i zbornicima, bilo u predgovorima i pogovorima drugih publikacija (uglavnom rječnika). Podaci o njima mogu se naći uglavnom u pomenutoj bibliografiji o crnogorskim govorima Draga Ćupića, a potpuna bibliografija o crnogorskome jeziku priprema se na Fakultetu za crnogorski jezik i književnost s Cetinja.

Savremena faza proučavanja crnogorskih govora počinje od početka XXI vijeka, mada se njena obilježja naziru i ranije – 80-ih godina, u vrijeme pripreme raspada jugoslovenske federacije ali i u vrijeme kad tek osnovane ustanove u Crnoj Gori počinju preuzimati rad na opisivanju i proučavanju crnogorskih govora. Bez obzira na brojne dotadašnje talentovane filologe iz Crne Gore čiji se dijalektološki rad može porediti i s najboljim ostvarenjima iz bližega i daljeg okruženja, savremena dijalektološka istraživanja neće obilježiti samo stagnacija no i nazadak u odnosu na prethodne dvije faze. Ne ogleda se taj nazadak samo u malome broju studija o govorima i malome broju samih govora koji su opisani, no i u metodološkome nazatku, brzopletosti rada, neobjektivnoj selektivnosti kako u korišćenju literature tako i u prezentaciji građe, podređivanju naučnih rezultata unaprijed zadatim ideološkim okvirima, a nerijetko i loše odabranim govornim informatorima. Izuzetak prije svega čine studije dijalektologa iz prethodne faze koji vidne rezultate ostvaruju i u naše doba.

U posljednjih 20-ak godina objavljene su svega nekolike monografije o crnogorskim govorima. Miodrag Jovanović opisao je govor Paštrovića.³¹ Građa koja je prezentovana u toj

³¹ Miodrag Jovanović, *Govor Paštrovića*, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2005.

monografiji daje razloga za sumnju da je autor uspio odabrati reprezentativne govorne predstavnike (one čiji govor nije trpio veće uticaje standardnoga jezika). Isti autor objavio je prije nekoliko godine i knjigu *Poluglasnici i jat u crnogorskim govorima*.³² Nije međutim riječ o monografskoj obradi ta dva krupna pitanja crnogorske dijalektologije već o autorovim skupljenim radovima koji su nastajali raznim prilikama tokom dužega vremena. Ne samo da se ne može reći da je tom knjigom riješen problem koji je naslovom najavljen, već se u njoj teško može naći išta što je do njezina izlaska u našoj dijalektologiji bilo nepoznato. Naprotiv, njome nijesu, ne samo sintetizovani, no ni obuhvaćeni podaci iz savremene literature koji su bili od primarnoga značaja za rasvjetljavanje naslovljenoga problema.

Vrlo je značajan izlazak monografije o govoru Kamenara Nenađa Vujadinovića.³³ To je zasad jedini monografski obrađen bokeljski govor, a s obzirom na ogromne demografske promjene koje su se usljed urbanizacije desile u Boki u potonjih 20-ak godina, vjerovatno će to biti i posljednji monografski opis jednoga bokeljskog govora. Šteta je što Vujadinović, kao rođeni Bokelj, nije nastavio dijalektološka ispitivanja u Boki i makar u najkraćim crtama, ako treba i po unaprijed spremljenu upitniku koji kod nas nikad nije davao do kraja valjane rezultate, zabilježio ono malo današnjih tipičnih osobina tih govora o kojima naša dijalektologija raspolaze oskudnim i uglavnom nesistematično skupljenim podacima.

Rada Stijović monografski je obradila govor Gornjih Vasojevića³⁴, čime je dala dragocjene podatke o širokoj oblasti

³² Miodrag Jovanović, *Poluglasnici i jat u crnogorskim govorima*, CANU, Podgorica, 2011.

³³ Nenad Vujadinović, *Govor Kamenara*, Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika, Beograd, 2007.

³⁴ Rada Stijović, „Govor Gornjih Vasojevića“, *Srpski dijalektološki zbornik*, LIV, SANU, Beograd, 2007.

čiji je govor bio poznat samo u kratkim crtama. Autor ovoga priloga monografski je obradio govor podgoričkih muslimana (s govorom naše dijaspore u Skadru),³⁵ koji je danas u procesu gašenja, te objavio transkribovane razgovore s govornim predstavnicima Njeguša.³⁶ Posljednja objavljena monografija o jednome crnogorskom govoru, koliko nam je poznato, jeste *Govor Jezera i Šaranaca* Vladimira Ostojića.³⁷ Na osnovu građe koja je u toj monografiji publikovana sasvim je jasno da je riječ o govoru koji se skladno uklapa u ševerozapadnu skupinu crnogorskih govora. Ipak, čini se da njome nije do kraja ostalo jasno je li riječ o zasebnu govoru po osobinama po kojima se razlikuje od okolnih uskočkih i drobnjačkih govora (a na osnovu građe izgleda da nije) ili je riječ o dijalektološkome opisu naznačene teritorije. U predgovoru knjizi autor o tome daje prilično kontradiktorne podatke, no to ne umanjuje vrijednost knjige. Ona je – reklo bi se – prva crnogorska dijalektološka monografija koja nije nastala toliko s ciljem da se opiše određeni govor kao cjelina koliko govor kao obilježje određenoga prostora. Građa koja je u njoj prezentovana biće od velikoga značaja za eventualnu izradu dijalektološkoga atlasa Crne Gore.³⁸

Broj odbranijenih magistarskih i doktorskih radova iz oblasti jezikoslovne montenegrizike, kako u Crnoj Gori tako i u Srbiji,

³⁵ Adnan Čirgić, *Govor podgoričkih muslimana*, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, Cetinje, 2007.

³⁶ Adnan Čirgić, „Građa za izučavanje njeguškoga govora“, *Lingua Montenegrina*, br. 5, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2010, str. 599–645.

³⁷ Vladimir Ostojić, *Govor Jezera i Šaranaca*, CANU, Podgorica, 2016.

³⁸ Najveća je manjkavost te monografije njezino uvodno poglavlje koje osim brojnih kontradikcija, nejasnoća i tradicionalizma, donosi i sumnjive zaključke poput onoga (na str. 13) da su na Jezerima živjeli nekad i Grci, što se zaključuje po tzv. grčkim grobljima.

u potonje je vrijeme u porastu (što nažalost ne utiče na poboljšanje kvaliteta jezikozlovlja kod nas), pa je teško pratiti sve dijalektološke studije koje nastaju u naše doba, osobito zbog toga što mnoge od njih ostaju neobjavljene. Poznato nam je da je prije 10-ak godina u Beogradu Draga Bojović odbranila doktorsku disertaciju *Govor Potarja*, a Mihailo Šćepanović takođe u Beogradu *Govor i mikrotoponimiju Drobnojaka*. I jednu i drugu disertaciju imali smo prilike čitati u rukopisu, ali nam nije poznato da su do danas publikovane. Iako nije riječ o monografskoj publikaciji, ne možemo zaobići da spomenemo studiju Sanje Orlandić o jekavskoj jotaciji u crnogorskim govorima³⁹ kojom je stavljena tačka na tu problematiku.

Nije mali broj studija iz oblasti onomastike i istorije crnogorskoga jezika te rječnika crnogorskih govora koji su objavljeni potonjih godina. No taj segment montenegrstike nije predmet našega interesovanja na ovome mjestu pa se na tome nijesmo zadržavali. Za ovu priliku nijesmo uzimali u obzir ni ne previše brojne kraće dijalektološke studije po zbornicima i časopisima.

U zaključku bi se moglo reći još i to da ukupan navedeni rad na proučavanju crnogorskih govora kroz sve četiri faze pokazuje da je dovoljno materijala za izradu jedne sintetičke monografije o njima – *Dijalektologije crnogorskoga jezika*. Sigurno je da bi dijalektološki atlas Crne Gore i danas imao priličan broj bjelina, no neka za utjehu bude podatak da bi se u cijelome slovenskom svijetu teško mogao naći manji prostor s više dijalektoloških opisa no što je crnogorski.

³⁹ Sanja Orlandić, „Jekavska jotacija u crnogorskim govorima“, *Lingua Montenegrina*, br. 7, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2011, str. 3–35.

Citirana literatura:

- Barjaktarević, Danilo: „Bihorski govor“, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Prištini*, III, Priština, 1966.
- Barjaktarević, Danilo: „Bihorski govor“, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Prištini*, IV, sveska A, Priština, 1967.
- Čirgić, Adnan: „Građa za izučavanje njeđuškoga govora“, *Lingua Montenegrina*, br. 5, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2010, str. 599–645.
- Čirgić, Adnan: „O proučavanju crnogorskih govora do polovine XX vijeka“, *Matica*, Matica crnogorska, Podgorica, proljeće 2013, str. 183–194.
- Čirgić, Adnan: *Govor podgoričkih muslimana*, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, Cetinje, 2007.
- Ćupić, Drago & Ćupić, Željko: „Rečnik govora Zagarača“, *Srpski dijalektološki zbornik*, XLIV, SANU & Institut za srpski jezik, Beograd, 1997.
- Ćupić, Drago: „Bibliografija govora Crne Gore“, *Crnogorski govori* (zbornik radova), CANU, Titograd, 1984, str. 97–128.
- Ćupić, Drago: „Govor Bjelopavlića“, *Srpski dijalektološki zbornik*, XXIII, Institut za srpskohrvatski jezik, Beograd, 1977.
- Ćupić, Drago: „Osnovne osobine govora Pljevalja“, *Glasnik Odjeljenja umjetnosti*, 8, CANU, Titograd, 1988, str. 79–107.
- Ćupić, Drago: „Pregled glavnijih osobina govora Zete“, *Južnoslovenski filolog*, XXXIII, Institut za srpskohrvatski jezik, Beograd, 1977, str. 265–282.
- Jovanović, Miodrag: *Govor Paštrovića*, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2005.
- Jovanović, Miodrag: *Poluglasnici i jat u crnogorskim govorima*, CANU, Podgorica, 2011.

- Martinović, Dušan: *Portreti*, II, Narodna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Cetinje, 1987.

- Orlandić, Sanja: „Jekavska jotacija u crnogorskim govorima“, *Lingua Montenegrina*, br. 7, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2011, str. 3–35.

- Ostojić, Vladimir: *Govor Jezera i Šaranaca*, CANU, Podgorica, 2016.

- Pešikan, Mitar: „Jedan opšti pogled na crnogorske govore“, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XXII/1, Matica srpska, Novi Sad, 1979, str. 149–169.

- Pešikan, Mitar: „Pravci diferenciranja i klasifikacije crnogorskih govora i neki problemi njihovog proučavanja“, *Crnogorski govori* (zbornik radova s naučnoga skupa), CANU, Titograd, 1984, str. 49–56.

- Pešikan, Mitar: „Starocrnogorski srednjokatunski i lješanski govori“, *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XV, Institut za srpskohrvatski jezik, Beograd, 1965, str. 1–294.

- Petrović, Dragoljub & Popović, Momčilo: „O govoru Spiča: Građa“, *Srpski dijalektološki zbornik*, LVI, Beograd, 2009, str. 1–275.

- Petrović, Dragoljub: „Glasovne osobine govora Vračana u Zeti“, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, XV/1, 1972, str. 179–210.

- Petrović, Dragoljub: „Glasovni sistem rovačkog govora“, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, VII, Novi Sad, 1965, 157–184.

- Petrović, Dragoljub: „Glavnije osobine akcenatskog sistema u govoru Vračana“, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XVI/2, Novi Sad, 1973, str. 173–195.

- Petrović, Dragoljub: „Iz sintaksičke problematike govora Vračana“, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, XVII/1, Novi Sad, 1974, str. 161–182.

- Petrović, Dragoljub: „Morfološke osobine u govoru Vračana“, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, XVI/1, Novi Sad, 1973, str. 201–233.

- Petrović, Dragoljub: „Neke vokalske i konsonantske karakteristike pješivačkoga govora“, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, X, Novi Sad, 1967, str. 161–169.

- Petrović, Dragoljub: „O govoru Broćanca“, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, X, 1967, str. 231–239.

- Petrović, Dragoljub: „O nekim osobinama akcenatskog sistema u govorima Luštica i Krtola“, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XVII/2, Novi Sad, 1974, str. 119–124.

- Petrović, Dragoljub: „Prilog poznavanju akcenatskog sistema u pješivačkom govoru“, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, IX, Novi Sad, 1966, str. 129–135.

- Petrović, Dragoljub: „Prilog poznavanju govora u okolini Rijeke Crnojevića“, *Zbornik za jezik i književnost*, knj. I, Društvo za srpskohrvatski jezik i književnost, Titograd, 1972, str. 59–66.

- Pižurica, Mato: „Prilog proučavanju stočarske terminologije u Crnoj Gori“, *Savjetovanje o terminologijama duhovne i materijalne kulture*, ANUBiH, knj. 31, Sarajevo, 1977, str. 29–45.

- Pižurica, Mato: „Tragovi međujezičkih dodira u govorima Crne Gore“, *Crnogorski govori*. Zbornik radova, CANU, Titograd, 1984, str. 83–95.

- Pižurica, Mato: „Upotreba padeža u govoru Rovaca“, *Prilozi proučavanju jezika*, 3, Novi Sad, 1967, str. 141–176.

- Pižurica, Mato: *Govor okoline Kolašina*, CANU, Titograd, 1981.

- Ribarić, Josip: *O perojskom govoru (leksikografski prinosi)*. Građu prikupio i priredio Milorad Nikčević, Osijek, 2004.

- Stanić, Milija: „Uskočki akcenat“, *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XXVIII, Beograd, 1982; Milija Stanić, *Uskočki rječnik*, I i II, Naučna knjiga, Beograd, 1990. i 1991.

- Stanić, Milija: „Uskočki govor“, Tom I, *Srpski dijalektološki zbornik*, Institut za srpskohrvatski jezik, Beograd, knj. XX, 1974.

- Stanić, Milija: „Uskočki govor“, Tom II, *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XXII, Beograd, 1976.

- Stijović, Rada: „Govor Gornjih Vasojevića“, *Srpski dijalektološki zbornik*, LIV, SANU, Beograd, 2007.

- Tomanović, Vaso: „Acc. pl. ličnih zamenica prvog i drugog lica: ni i vi (ny, vy)“, *Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје*, Историско-филолошки оддел, кн. 3, Скопје, 1930, 1950, str. 1–16.

- Tomanović, Vaso: „Akcentat u govoru sela Lepetana (Boka Kotorska)“, *Južnoslovenski filolog*, god. XIV, Beograd, 1935, str. 59–143.

- Tomanović, Vaso: „O bokeljskim govorima“, *Boka*, br. 2, Herceg-Novi, 1970, str. 225–229.

- Tomanović, Vaso: „O fonetici reči romanskog porekla u govorima Boke Kotorske“, *Boka*, 3, Herceg-Novi, 1971, str. 203–210.

- Tomanović, Vaso: „O romanskim elementima u bokeljskim govorima i njihovom odnosu prema domaćim“, *Boka*, 4, Herceg-Novi, 1972, str. 159–172.

- Vujadinović, Nenad: *Govor Kamenara*, Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika, Beograd, 2007.

- Vujičić, Dragomir: *Iz onomastike, leksikologije i dijalektologije*, Unireks, Podgorica, 1996.

- Vujović, Luka: *Mrkovički dijalekat*, reprint izdanje, Savjet Muslimana Crne Gore, Podgorica, 2012

- Vujović, Luka: „Istoriski presjek gubljenja glagolske rekcije u crnogorskim govorima“, *Južnoslovenski filolog*, XX/1-4, Beograd, 1953–1954, str. 87–126.

- Vujović, Luka: „Je li postojao ekavski govor u jugoistočnoj Crnoj Gori i sjevernoj Albaniji?“, *Južnoslovenski filolog*, XXVI/1-2, Beograd, 1963-1964, str. 511–517.

- Vujović, Luka: „Jedan periferni starocrnogorski govor (mrkovički) u svjetlosti istorije jezika, međudijalekatskih i međujezičkih pojava“, *Naš jezik*, XVI/3, Beograd, 1967, str. 171–192.

- Vujović, Luka: „Kako se razvio ekavizam mrkovičkog govora“, *Južnoslovenski filolog*, XXIII/1-4, Beograd, 1958, str. 235–246.